

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Izvještaj o socijalnoj uključenosti BiH **Godišnji izvještaj 2016**

Sarajevo, decembar/prosinac 2017.

Sadržaj

Spisak grafikona i tabela	4
Skraćenice.....	5
Uvod	6
Izvršni sažetak.....	7
Inkluzivno obrazovanje	8
Zapošljavanje	12
Siromaštvo, socijalna zaštita i ljudska prava	17
Siromaštvo	17
Sistem socijalne zaštite u BiH	18
Ljudska prava.....	20
Zdravstveni sektor	29

Spisak grafikona i tabela

Spisak grafikona

Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini	8
Grafikon 2: Rano napuštanje obrazovanja - zemlje kandidati i potencijalni kandidati	10
Grafikon 3: Usporedni pregled ARS 2013 i Popisa 2013	13
Grafikon 4: Stopa zaposlenosti (20-64) i stopa nezaposlenosti (15-74), BiH, EU 28 i zemlje regije, 2015.godina	13
Grafikon 5: Stopa zaposlenosti urbano i ruralno razvrstano po spolu, 2016 (15+)	14
Grafikon 6: Odnos Aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja	16
Grafikon 7: Potrošnja domaćinstava, 2015 u KM	18
Grafikon 8: Stopa siromaštva prema broju djece i tipu domaćinstva, BiH	21
Grafikon 9: Osobe sa poteškoćama prema vrsti poteškoće, BiH.....	25
Grafikon 10: Raseljenost u BiH po godinama.....	27
Grafikon 11: Očekivani životni vijek Evropa, 2015 i zadnje dostupna godina i zadnje dostupna godina	29
Grafikon 12: Umrli na 100.000 stanovnika radi saobraćajnih nesreća.....	31
Grafikon 13: Struktura privatnih i javnih izdataka prema namjenama, BiH, 2015.....	31

Spisak tabela

Tabela 1: Inkluzivnost obrazovanja u BiH.....	9
Tabela 2: Zaposleni, nezaposleni i neaktivni u BiH, 2016. i 2017.godina u 000.....	12
Tabela 3: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti BiH, 2011 i 2015.....	17
Tabela 4: Zaposleni invalidi, BiH 2010-2015. godine	26

Skraćenice

APD – Anketa o potrošnji domaćinstva
ARS – Anketa o radnoj snazi
BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD – Brčko Distrikt
BiH – Bosna i Hercegovina
BDP – Bruto domaći proizvod
DEP – Direkcija za ekonomsko planiranje
EK – Europska komisija
ERP – Program ekonomskih reformi
EU – Europska Unija
EUROSTAT – Statistički ured europskih zajednica
EZ – Europska zajednica
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
FDI – Direktna strana ulaganja/investicije
ILO – Međunarodna organizacija rada
KM – Konvertibilna marka
LE – Očekivani životni vijek
MICS - Istraživanje višestrukih pokazatelja
OSI – Osobe sa invaliditetom
PDV – Porez na dodanu vrijednost
RS – Republika Srpska
SSP-Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SZO – Svjetska zdravstvena organizacija
UN – Ujedinjene nacije
UNDP – Program razvoja Ujedinjenih nacija
UNICEF – Fond Ujedinjenih nacija za djecu
VET – Strukovno obrazovanje i obuka
VM BiH - Vijeće ministara Bosne i Hercegovine

Uvod

Izveštaj o socijalnoj uključenosti Bosne i Hercegovine za 2016 godinu predstavlja razradu procesa koji omogućava osobama izloženim riziku od siromaštva i socijalne isključenosti da steknu priliku i neophodnu podršku za potpuno učešće u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu, te da uživaju društveno prihvatljive standarde života i blagostanja primjenjenim u društvu u kojem žive. Socijalno uključivanje kao koncept, osnov je socijalnih politika u zemljama EU, kao i njihove uzajamne koordinacije na nivou EU.

Sam pojam socijalne uključenosti dobio je na važnosti u javnim raspravama o politici EU početkom 1985. g, ali prekretnica je svakako Lisabon 2000 (tzv. Lisabonska strategija) kada je utvrđen desetogodišnji strateški cilj „EU da postane najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija na svijetu zasnovana na znanju, sposobna za održiv ekonomski rast sa više i boljih radnih mjesta i većom socijalnom kohezijom“. U isto vrijeme utvrđen je i instrument za implementaciju Lisabonske strategije, tzv. Otvoreni metod koordinacije (OMC), koji pruža okvir za saradnju unutar i između zemalja članica čije su nacionalne politike usmjerene prema zajedničkim usvojenim razvojnim ciljevima zajednice.

U tom procesu zemlje članice su se složile da utvrde i promovišu najučinkovitije politike i mjere u području socijalne zaštite i socijalne uključenosti sa ciljem međusobnog učenja i razmjene najboljih iskustava. Do stvarnog pokretanja procesa socijalnog uključivanja došlo je zasjedanjem Evropskog vijeća u Nici 2000. godine i tom prilikom EU Vijeće kojeg čine premijeri svih vlada država članicaje je usaglasilo sljedeće ciljeve u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti koji su ključni poluge Evropske strategije za socijalnu uključenost:

1. olakšati svima zapošljavanje, te pristup resursima, pravima, robama i uslugama,
2. spriječiti rizik od isključenosti,
3. pomoći najugroženijim kategorijama stanovništva,
4. pokrenuti sve relevantne organe.

Izveštaj o socijalnoj uključenosti za 2016. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013¹. do 2016. godine sa akcentom na 2016. godinu (gdje je dostupno). Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izveštaja za 2016. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze strateških ciljevi inkluzivnog rasta za BiH.

---

¹ Kao početna godina, uzima se godina izrade dokumenta „Strateški okvir za BiH“.

Izvršni sažetak

Prema podacima Agencije za statistiku u 2015. godini jedan od oblika **socijalne zaštite** primalo je ukupno 561.284 korisnika (bez značajnih polnih razlika), od čega je 143.552 maloljetna korisnika i 417.732 punoljetna korisnika. Realizacija ključnih mjera koje se provode u okviru implementacije Akcionog plana Reformske agende u 2015-2018. u oblasti socijalne zaštite trebala bi doprinijeti smanjenju broja siromašnih osoba, održivom mirovinskom sistemu, te unaprijeđenju sistema socijalne i dječje zaštite.

Dva osnovna instrumenta Vijeća Europe s kojima se štiti čitav niz ljudskih prava su Evropska konvencija o ljudskim pravima i Evropska socijalna povelja. U izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu, za 2016 godinu, postignut je određeni napredak u rješavanju preporuka iz 2015 godine u pogledu ljudskih prava i pitanja manjina, posebno kroz usvajanje relevantnih izmjena i dopuna zakona protiv diskriminacije. Navedeno je da je potrebno značajno unaprijediti strateški, pravni i institucionalni okvir kao i politike za poštovanje ljudskih prava.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u BiH 2013. godine, **2,82% stanovništva u BiH je nepismeno**. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%.

Prema Izvještaju Evropske komisije za BiH za 2016 godinu, u pogledu **prava djeteta** nije izdvojen poseban budžet za realizaciju Akcionog plana za djecu za period 2015 - 2018., koji je usvojen prošle godine. Prema podacima popisa iz 2013. godine, bez ikakvog obrazovanja je 146.078 osoba u dobi 15+, od tog broja, 84% čine žene.

U pogledu ranjivih skupina, stope aktivnosti i zaposlenosti za **žene** iznosile su 32,1% i 22,4%. Pобољшanje mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i samozapošljavanje žena je najbolji put za smanjene njihovog siromaštva i sprječavanje socijalne isključenosti. Političko osnaživanje i jednaka zastupljenost žena na vodećim pozicijama ključni su za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja (SDG).

Prema Anketi o radnoj snazi Agencije za statistiku BiH za 2016 godinu, **stopa nezaposlenosti** bila je najviša među mladim osobama starosti 15 do 24 godine i iznosila je 54,3% (52% za muškarce i 58,9% za žene). Izazov za naredni period je svakako strateški i programski pristup institucija u rješavanju položaja mladih kao i veća izdvajanja za rješavanje problema s kojima se suočava ova populacija.

U BiH **broj penzionera je i dalje u stalnom porastu**. U Federaciji Bosne i Hercegovine u decembru 2016. godine broj penzionera je bio 409.335 penzionera, dok je prosječna penzija iznosila 368,93 KM. Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. U Republici Srpskoj, broj korisnika penzije je takođe u stalnom porastu. Ukupan broj korisnika prava na penziju sa 31.12.2016 godine u Republici Srpskoj je bio 257.609 korisnika, dok je broj osiguranika 292.811 osiguranika.

Što se tiče **osoba sa invaliditetom**, prema rezultatima popisa za 2013. godine neku vrstu poteškoće ima 8,3% bh. populacije. Najviše osoba je u skupini s poteškoćama u hodu ili penjanju uz stepenice njih 184.430, dok je 110.230 osoba s više poteškoća. Poteškoće s vidom ima 121.620 osoba. Izjednačavanje prava osoba s invaliditetom, društveno uključivanje i osnaživanje ovih osoba kao i veća informiranost i poboljšani pristup svim segmentima društva osobito obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti ostaje izazov za naredni period.

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u decembru 2016. godine u BiH **u statusu raseljenih** je bilo 32.611 porodica, ukupno 98.574 raseljene osobe, od kojih 38.345 ili 40,6% je raseljeno na području FBiH, 59.834 ili 58,8 % na području RS i 395 ili 0,5% na području Brčko Distrikta BiH. U smislu osiguranja prava na smještaj osoba pod međunarodnom zaštitom Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH upravlja Izbjegličko – prihvatnim centrom „Salakovac“ u Mostaru, koji služi za organizovani smještaj izbjeglica u BiH i osoba pod supsidijarnom zaštitom.

Takođe, Potrebno je da zakonodavni izvršni nivoi vlasti razmotre stavove o socijalnoj inkluziji ugroženih grupa.

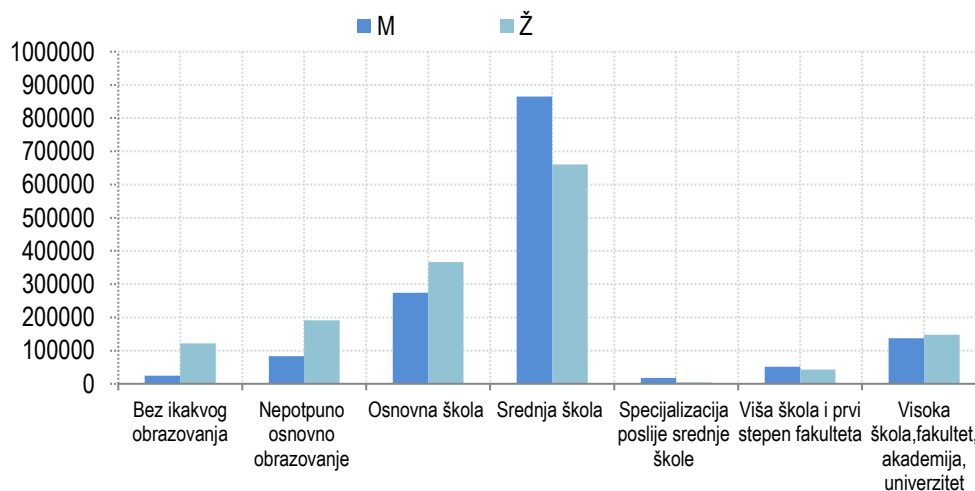

Inkluzivno obrazovanje

Među prvim koracima za unapređenje inkluzivnog obrazovanja je prepoznavanje inkluzije kao procesa kojem je dijete u centru pažnje, osnaživanje i edukacija onih koji direktno rade na edukaciji djece, edukacija roditelja o tome kako da objektivno sagledaju probleme sa kojima se susreću i učestvuju u njihovom rješavanju. U cilju širenja inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, postoji potreba da se podigne svijest nastavnika, direktora, roditelja i zajednica o značaju obrazovanja za djecu sa smetnjama u razvoju, što podrazumijeva institucionalnu obuku o inkluzivnom obrazovanju za nastavnike i rukovodeće osoblje škole. Trebalo bi potaknuti vlasti da podstiču individualnu podršku djeci sa posebnim potrebama, kako bi se olakšao njihov upis i pohađanje redovnog obrazovanja. Štaviše, inkluzivno obrazovanje se treba podsticati na svim nivoima, počev od predškolskog obrazovanja. Proces socijalnog uključivanja treba početi što je ranije moguće - u ovoj ranoj razvojnoj fazi djeca sa smetnjama imaju najviše koristi od inkluzivnog obrazovanja, dok se djeca bez smetnji u ranoj mladosti nauče prihvaćati različitosti ljudi.

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Obrazovanje ima ključnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća sistemski rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju. Danas, u doba brzog tehnološkog napretka, zadatak obrazovanja osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Iz navedenog proizilazi da se bez stečenih kvalifikacija nije moguće zaposliti čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njihovi akteri susreću.

Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Popis 2013, Agencija za statistiku BiH

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez

obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%.

Zadnje procjene o procentu uključenosti djece u **predškolski odgoj i obrazovanje** date su u Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012 gdje se navodi da 16,3% djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole tokom prethodne godine pohađala predškolsko obrazovanje u BiH. U školskoj 2015/2016. godini u BiH ukupno je bilo 317 predškolskih ustanova, što je porast u odnosu na prethodnu godinu kada je bilo 288 predškolskih ustanova tj. za 9,7%. Broj djece koja pohađaju predškolske ustanove se također povećao za 6,7% na 22.901 djece². Međutim, povećao se i broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova u drastičnoj mjeri. S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisan kao obavezan, neophodno će biti dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja. Procijenjena **stopa pohađanja škole za djecu** uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje³ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim “nesiromašnim” vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)⁴. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Tabela 1: Inkluzivnost obrazovanja u BiH

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Izvor
Zaposleni prema najvišoj završenoj školskoj spremi (Viša, visoka, magisterij, doktorat)	11,8	13,4	16,5	15,7	18,9	17,6	17,8	ARS BHAS
Rano napuštanje obrazovanja	31,8	29,9	30,3	25,9	25,2	26,3	N/A	EUROSTAT
Neto stopa upisa u osnovno obrazovanje		94,96	98,27	97,87	97,52			UNESCO Institute of Statistics
Neto stopa upisa u srednje obrazovanje		88,14	80,42	83,05	87,37			UNESCO Institute of Statistics
Stopa učešća odraslih u cjeloživotnom učenju	2,8	2,8	2,7	2,5	2,4	2,3		UNESCO Institute of Statistics

Prema zadnjim podacima po pitanju **ranog napuštanja školovanja**, u BiH 2015. godine 26,3% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 ta stopa iznosi 11,0%⁵. Cilj strategije EU 2020

² Agencija za Statistiku BiH, *Statistika obrazovanja 2015/2016. godina*

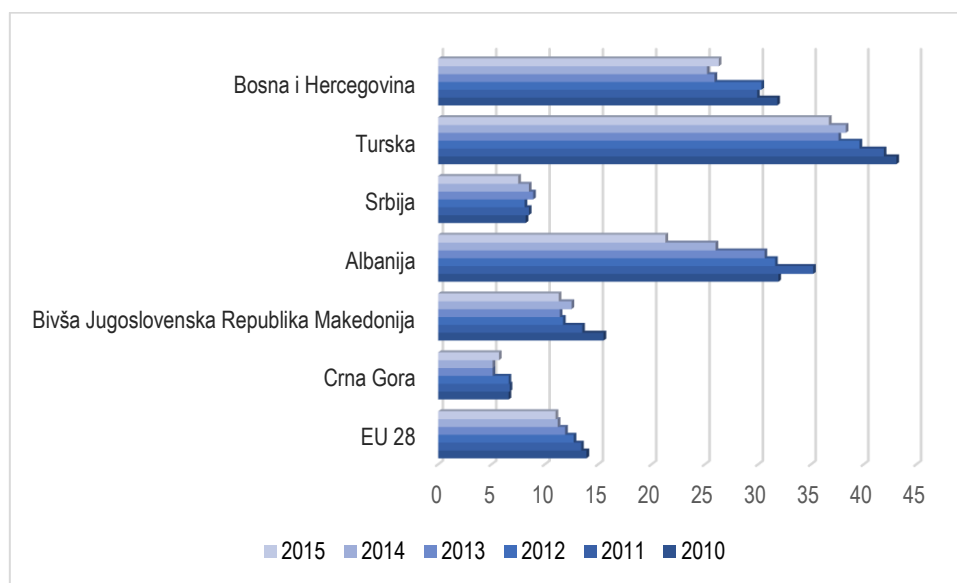
³ *Svjetska banka 2004. godine.*

⁴ Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

⁵ *Early school leavers*, EUROSTAT.

je da prosjek bude 10%. Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 76,2%⁶. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%)⁷. Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti financirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Grafikon 2: Rano napuštanje obrazovanja - zemlje kandidati i potencijalni kandidati

Izvor: Eurostat

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, i zbog toga su osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje. Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja i geografske dostupnosti škole. Djeca iz **porodica u stanju socijalne potrebe**, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

U većini škola proces identifikacije počinje sa upisom djeteta u školu, pri čemu se koristi niz različitih testova. Roditelji vrlo rijetko prijavljuju posebne potrebe svoga djeteta (osim ako nije prisutno neko vidljiv fizičko onesposobljenje). Stoga **identifikacija uvjeta i potreba djeteta** obično počinje postupkom upisa u školu i to putem primjene **različitih testova i vršenja opservacije djeteta**. Vrste testova koji se koriste za procjenjivanje djece odnosno njihovih konkretnih sposobnosti razlikuju se od jedne škole do druge (a isto tako i od jedne regije do druge). Opšta namjena ovih testova je da izmjere orijentaciju u prostoru i vremenu, percepciju, prepoznavanje, pamćenje i druge kongitivne sposobnosti, kao i izgovor i artikulaciju. Takva procjena sposobnosti djeteta i drugih uvjeta (kao što su društveno i zdravstveno stanje) vrši se na nekoliko načina. U svim školama ključnu ulogu u

⁶ Istraživanje MICS 2011-2012

⁷ Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.

ovome procesu igra školski pedagog. Neke škole pored školskog pedagoga imaju i druga zaposlena stručna lica, kao što su psiholozi i defektolozi (pedagozi za rad sa djecom sa posebnim potrebama). Prije upisivanja u školu, dijete mora donijeti zdravstveno uvjerenje izdato od strane doma zdravlja (osim u Tuzlanskom kantonu). U nekim školama formira se komisija za identifikaciju (koja pored školskog pedagoga uključuje i druga stručna lica i defektologe) samo u svrhu vršenja procjene djece. Obično se ova komisija sastoji od doktora medicine, školskog pedagoga, jednog ili više nastavnika, psihologa, defektologa, socijalnog radnika i logopeda. Mora se ipak primijetiti da takve komisije nisu na raspolaganju u svim školama, te da u mnogim mjestima proces identifikacije i procjene provodi samo školski pedagog služeći se nizom testova.

Glavni problem u vezi sa postupkom identifikacije odnosi se na testove koji služe za procjenjivanje djeteta. Prvo, u većini škola testovi koji se koriste za procjenu nisu standardizirani niti su namijenjeni za identifikaciju potencijala djeteta. Tipovi testova razlikuju se od jedne škole do druge i usmjereni su na otkrivanje poteškoća kod djeteta, a ne djetetovih potencijala. Zbog toga, a u cilju rješavanja ovog problema, relevantne zainteresirane strane trebale bi raditi na razvijanju novih testova ili na revidiranju i standardiziranju starih testova. Drugo, navedene testove uglavnom administriraju školski pedagozi, a ne školski psiholozi koji su stručna lica kvalificirana za primjenu i analizu testova. U postojećoj situaciji s obzirom na to da u školama nema zaposlenih psihologa, školski pedagozi rade posao koji ne bi trebali raditi. Zapošljavanje psihologa u osnovnim školama vlasti bi trebale postaviti kao prioritet ukoliko se želi postići vršenje odgovarajućih i standardiziranih procjena.

Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁸. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. U nekim slučajevima, problem neprijavlivanja djece u matičnu knjigu rođenih se prenosi u obrazovanje gdje ta djeca ne pohađaju ni osnovnu školu. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁹.

Romska djeca su **izložena diskriminaciji od strane obrazovnih sistema**, nastavnika i djece na osnovu njihovog siromaštva, rase, jezika i brojnih nepovoljnih situacija u životima romske djece, što im onemogućava da redovno učestvuju u školskoj nastavi i da dobijaju adekvatnu podršku od svojih roditelja. Najčešće je pomoć u školovanju romske djece ograničena na osiguravanje školskih sveski i drugog materijala za učenje. S druge strane, samim materijalima ne stvaraju se preduvjeti u zajednici za unapređenje obrazovno-odgojnih rezultata kod romske djece. Zbog toga neke škole osiguravaju pripremne časove za romsku djecu namijenjene djeci koja nikada nisu pogađala školu niti su bili uključeni u predškolske aktivnosti. Nije ipak rijedak slučaj da romska djeca ne pođu na vrijeme u školu, što za posljedicu ima heterogeni sastav grupa djece koja pohađaju pripremne časove u smislu njihovog uzrasta (6-13 godina).

Pošto u nižim razredima ima veliki broj starije romske djece, za njih se organiziraju posebni časovi za nadoknadu propuštenog što im omogućava da se obrazuju sa drugom djecom svoga uzrasta. Škole sa značajnim brojem djece starije od 15 godina koja nisu završila osnovnu školu organiziraju vanredne ispite za djecu koja nikada nisu pogađala redovnu osnovnu školu ili za djecu koja su se ispisala iz škole.

⁸ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁹ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

Zapošljavanje

Zapošljavanje predstavlja jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti.

Tržište radne snage u BiH u zadnjih deset godina karakteriše visoka neaktivnost, nezaposlenost, a posebno dugoročna nezaposlenost. Aktivne politike tržišta rada, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti u dugoročnom periodu. Zapošljavanje u BiH bi trebalo da prati globalne trendove tržišta rada gdje se fokus sa nivoa obrazovanja pomjera na posjedovanje vještina. Biroi za zapošljavanje, iako nude obuke za stjecanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta.

Za BiH karakterističan je i visok udio neaktivnog stanovništva. Neaktivnog stanovništva ima više nego zaposlenih i nezaposlenih zajedno, i to prema podacima Ankete o radnoj snazi koja obuhvata i zaposlene u sivoj ekonomiji. Tabla prikazuje uporedni pregled najznačajnijih indikatora za godine 2016. i 2017. Prema svim indikatorima tržište rada bilježi pozitivne trendove posebno u pogledu smanjenja nezaposlenosti. Razlozi za ovakvo stanje mogu biti razni među kojima su demografski trendovi, emigracije ali i povećana privredna aktivnost.

Tabela 2: Zaposleni, nezaposleni i neaktivni u BiH, 2016. i 2017.godina u 000

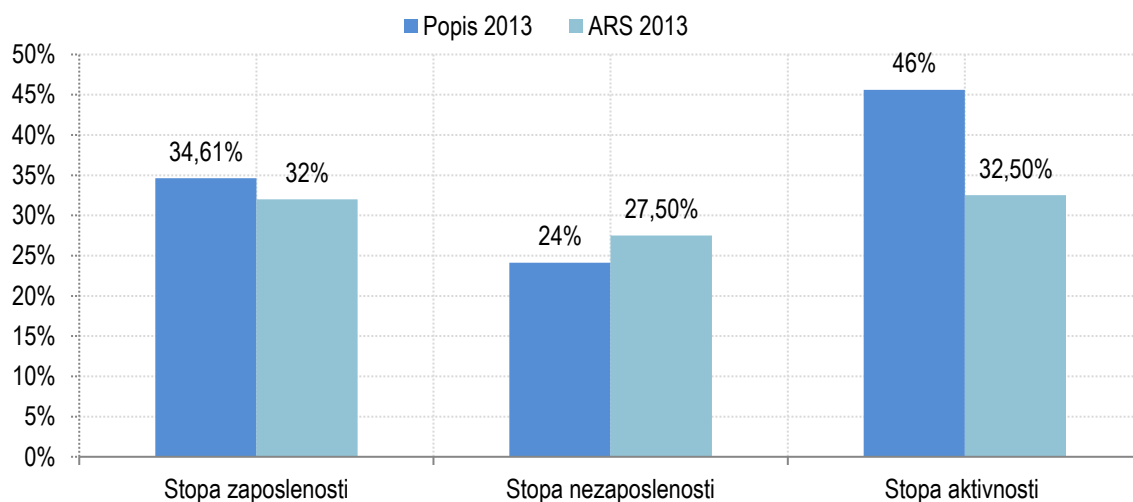
	2016	2017
Nezaposleni	273	211
Zaposleni	801	816
Neaktivni	1.415	1.381
Radno sposobno stanovništvo	2.489	2.407

Izvor:ARS

U periodu 2013-2016 godine, broj neaktivnih se smanjio iako ne značajno (1,415 miliona u odnosu na 1,465 miliona). Najviše neaktivnih čine žene, a kao razlog neaktivnosti, 334 hiljada žena navodi da su domaćice. Za razliku od žena, muškarci najčešći razlog neaktivnosti navode da su penzioneri (303 hiljade). Prema obrazovnoj strukturi, među neaktivnima, 54,2% je osoba koje imaju osnovno obrazovanje i manje.

BiH je 2013. godine provela prvi popis od 1991.godine te objavila rezultate o tržištu rada u BiH. Prema rezultatima popisa, u BiH je bilo 1.033.884 zaposlenih osoba, nezaposlenih 328.632 i neaktivnih 1.624.924. U skladu s tim stopa zaposlenosti je iznosila 34,6%, stopa nezaposlenosti 24,1% i stopa aktivnosti 45,6%. Graf prikazuje uporedni pregled rezultata ARS 2013 i popisa 2013. Iako su razlike vidljive posebne u pogledu stope aktivnosti, u nastavku izvještaja koriste se anketni podaci radi međunarodne uporedivosti i praćenja trendova.

Grafikon 3: Uporedni pregled ARS 2013 i Popisa 2013

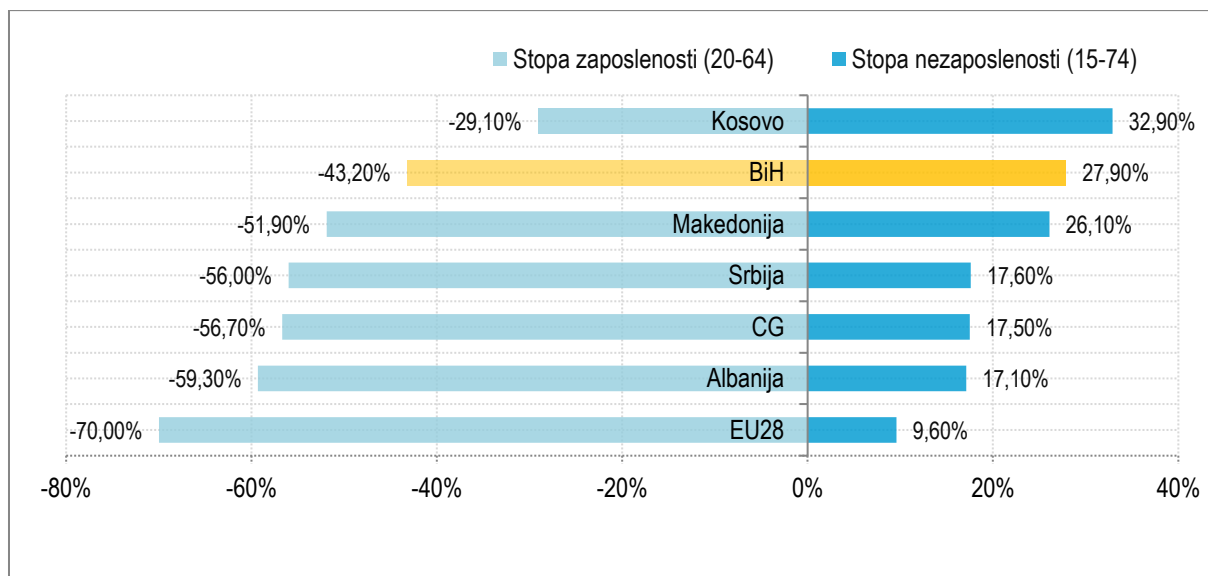

Izvor: ARS 2013 i Popis 2013, Agencija za statistiku BiH

Regionalna komparacija osnovnih indikatora tržišta rada pokazuje da u BiH treba posebnu pažnju posvetiti povećavanju stope zaposlenosti i smanjenju stope nezaposlenosti kroz multidisciplinarni pristup, budući da se radi o strukturnoj nezaposlenosti.

Posmatrajući BiH i zemlje iz okruženja i EU 28, vidljivo je da BiH ima veću stopu zaposlenosti i manju stopu nezaposlenosti samo od Kosova.

Grafikon 4. Stopa zaposlenosti (20-64) i stopa nezaposlenosti (15-74), BiH, EU 28 i zemlje regije, 2015.godina

Izvor:EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_labour_market_statistics

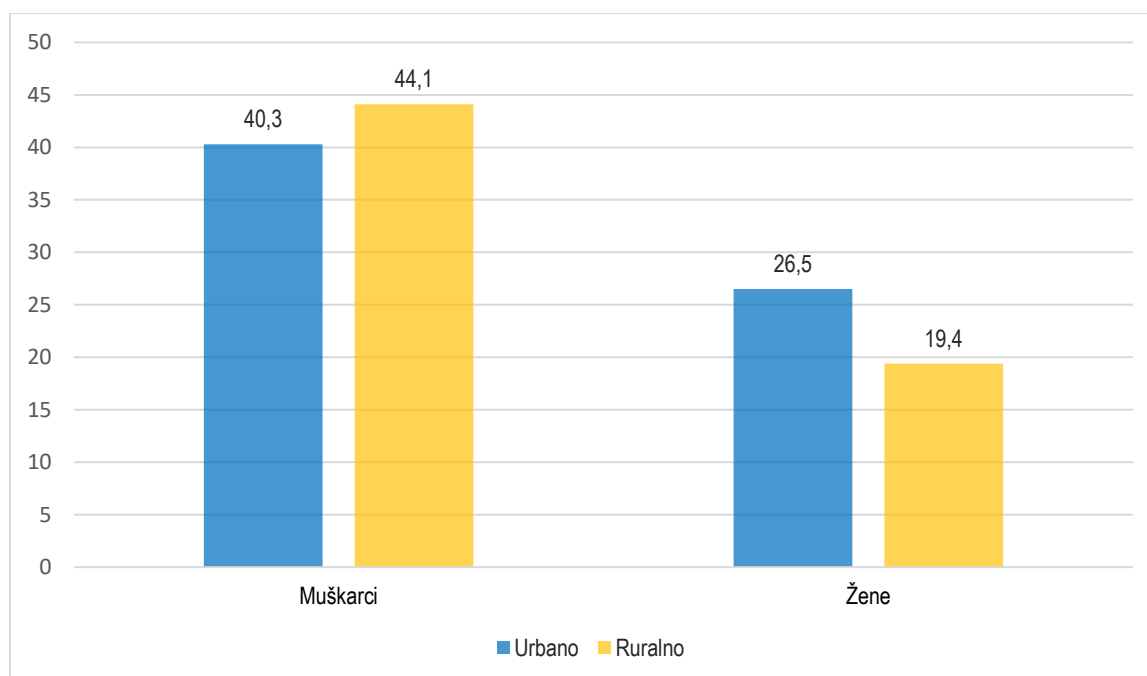
Prema godišnjem izvještaju o implementaciji Strategije Jugoistočne Evrope, stopa zaposlenosti regije jugoistočne Evrope iznosi 51,4%, tako da BiH zaostaje za cijelom regijom za 8,2 procentna poena. Strategija JIE ima postavljen cilj za BiH da će 2020 godine ostvariti stopu zaposlenosti 20-60 od 48,8%, i prema posljednjem Izvještaju BiH je najudaljenija od ostvarenja cilja.

Akcioni plan za realizaciju za realizaciju prioriteta BiH za pristupanje EU predviđa mjeru „Hitno provesti aktivne mjere zapošljavanja za rješavanje visoke stope nezaposlenosti, posebno nezaposlenosti mladih, i pružiti efikasnu podršku onima koji traže posao“.

U 2016. godini prema administrativnim podacima Agencije za statistiku, u BiH u prosjeku je bilo 728,6 hiljada **zaposlenih osoba**. Od 2012. godine broj zaposlenih bilježi stalni rast. Broj anketno zaposlenih u 2016. godini je bio 801 hiljada te je smanjen za 21 hiljadu u odnosu na prethodnu godinu. Posljednji rezultati Ankete o radnoj snazi (za 2017. godinu) ukazuju na dalji rast u zaposlenosti, te je približno 816 hiljada osoba bilo zaposleno.

Interesantno je spomenuti da ne postoji značajna razlika u ukupnoj stopi zaposlenosti između **urbanog i ruralnog stanovništva**. Ipak, posmatrano prema spolu razlika je vidljiva. Stopa zaposlenosti muškaraca u ruralnom području veća je za 4 procentna poena, a kod žena razlika je u 7 procentnih poena u korist urbanog ženskog stanovništva. Čak i u strukturi zaposlenosti, 60% je muškaraca iz ruralnog područja, a 40% iz urbanog. Iako je ukupna stopa zaposlenosti urbanog stanovništva veća (33% u odnosu na 31,6%), nominalno oko 110 hiljada je više zaposlenog ruralnog stanovništva nego urbanog.

Grafikon 5: Stopa zaposlenosti urbano i ruralno razvrstano po spolu, 2016 (15+)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anкета o radnoj snazi 2016. Podaci su dostavljeni DEPu pismeno(14.11.2017)

Stopa zaposlenosti mladih (15-24 godine) je najniža u poređenju sa EU28 i iznosi tek 13,8% prema anketi o radnoj snazi, bez značajnih promjena u periodu 2013.–2016. godine. Ipak ako posmatramo starosni interval od 25-34 godine stopa zaposlenosti iznosi 52,0%. Ovo može biti rezultat toga da u BiH u prosjeku student diplomira sa oko 25 godina starosti¹⁰, a postoji i sve značajniji trend povećanja upisa na fakultete.

Od ukupnog broja zaposlenih 65,7% osoba je zaposleno sa srednjim stručnim obrazovanjem, a 17,8% sa nekim od oblika visokog stručnog obrazovanja (fakultet, magistarski, doktorat).¹¹

Posmatrajući strukturu zaposlenih u BiH prema područjima djelatnosti, 18% ih je zaposleno u sektoru poljoprivrede, dok prema administrativnim podacima samo 2,4% zaposlenih je zaposleno u sektoru poljoprivrede. Prema ARS u 2016. godini u sektoru poljoprivrede bilo je zaposleno 144 hiljada, dok je prema administrativnim podacima u aprilu

¹⁰ DEP kalkulacije

¹¹ ARS 2016, BHAS

2016, 17.334. osoba bilo zaposleno u poljoprivrednom sektoru.¹² Značajna razlika između anketnih i administrativnih podataka rezultat su različite metodologije, što upućuje na prisustvo sive ekonomije.

U BiH sve je popularniji trend zapošljavanja u inozemstvu. Jedinstvena statistika o ovome ne postoji ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za zapošljavanje BiH. Trenutno su na snazi dva ugovora koje BiH putem Ministarstva civilnih poslova i Agencije za rad i zapošljavanje BiH ima zaključene sa Slovenijom i Njemačkom.

Od 2013. godine do kraja 2016. godine u Sloveniji je zaposleno 10.831 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina). Najviše se traže vozači, ali i ostali radnici sa srednjom stručnom spremom. U Njemačkoj u istom periodu zaposleno je 3.108 njegovatelja preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. Sa Slovenijom je ugovor da osoba mora biti evidentirana na zavod za zapošljavanje minimum 30 dana, dok sa Njemačkom taj uslov ne postoji.

Stopa **nezaposlenosti** u BiH je iznosila 25,4% 2016.godine i smanjena je u odnosu na prethodnu godinu za 2,3 procentna poena. Posljednji podaci Ankete o radnoj snazi 2017 ukazuju na značajno smanjenje u stopi nezaposlenosti, od čak 5 procentnih poena. U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u BiH je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana. Najveću stopu nezaposlenih imaju osobe koje imaju završenu srednju školu (25,4% u 2016.godini). Prema starosti, nezaposlenost je najkarakterističnija među mladima (54,3%) te je značajno smanjena u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 62,3%. Prema spolu, nezaposlenost je više zastupljena kod žena (30,0%) nego kod muškaraca (22,5%).

Prema Balkan Barometru 2016 u BiH postoji 35% domaćinstava u kojima su svi radnosposobni članovi nezaposleni.

Registirana nezaposlenost je znatno veća od anketne. U prosjeku, 2016 godine bilo je 521,35 hiljada registrirano nezaposlenih osoba. U odnosu na prosjek prethodne godine, registrirana nezaposlenost je smanjena za 3,5%. Prema anketi o radnoj snazi bilo je 273 hiljade nezaposlenih, što je također manje nego u prethodnoj godini (1,15%).

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije ali i dodatno otežava vođenje aktivnih politika zapošljavanja. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u BiH nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere su uračunati, pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biroi plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja. Prema metodologiji EUROSTATA u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih).

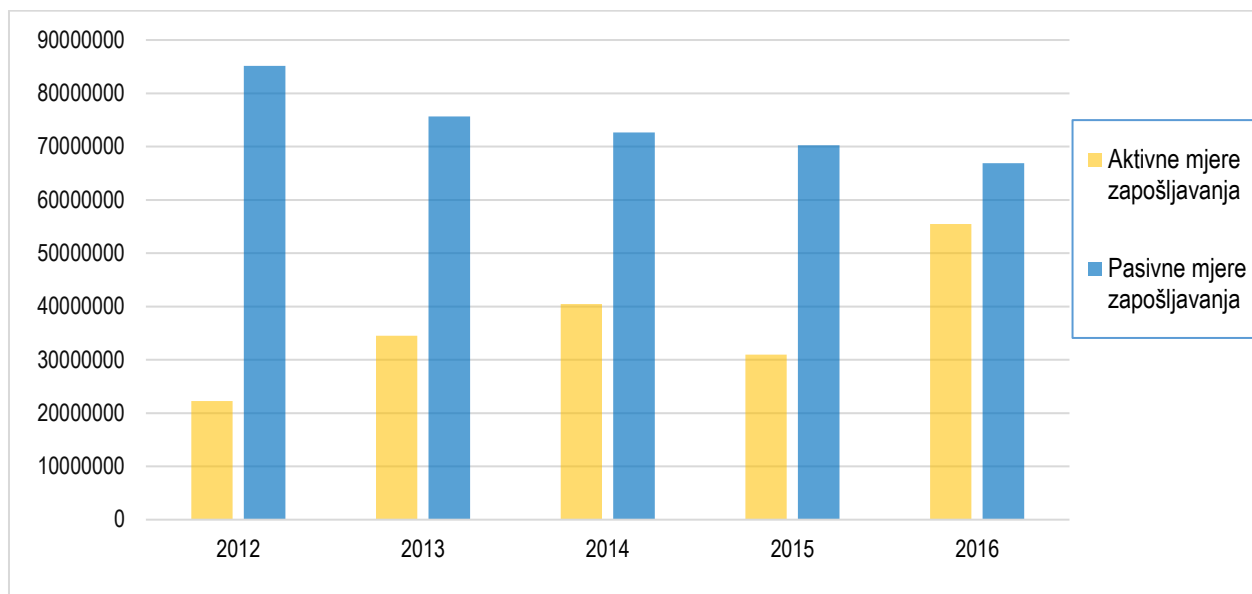
Od 2013. godine smanjuje se broj nezaposlenih koji primaju novčane naknadne u slučaju nezaposlenosti i u 2015. godini. su iznosili 12,8 hiljada sto je oko 1.000 manje nego 2013.godine. Ovo smanjenje se odražava i na smanjenje ukupanog iznosa sredstava koja primaju nezaposleni u vidu novčane naknade (smanjenje za dva miliona u 2015.g. u odnosu na prethodnu godinu).¹³ Smanjenje bilježe i aktivne mjere zapošljavanja. Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH, u 2016.g. došlo je do povećanja izdataka na aktivne mjere zapošljavanja i smanjenja izdataka na pasivne mjere zapošljavanja, što je dovelo do najmanjeg jaza u izdacima između aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja, od 2012.godine.

¹² Podatak se odnosi na april 2015 iz Agencije za statistiku BiH (Saopćenje:Zaposleni po djelatnostima), jer se Anketa o radnoj snazi za 2016.g. sprovodila u aprilu.

¹³ Agencija za rad i zapošljavanje BiH, podaci dostavljeni DEPU

Grafikon 6: Odnos Aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja

Izvor: Podaci o aktivnim i pasivnim mjerama su dostupni od Agencije za rad i zapošljavanje BiH

Podrška zapošljavanju kao jedna od aktivnih politika zapošljavanja, „zauzima“ najviše novca (oko 38 miliona KM u 2016 godini.). Ova mjera zapošljavanja fokusirana je najviše na sufinansiranje za prvi posao. Slijedeća „najpopularnija“ mjera zapošljavanja je mjera za start-up poduzetništva sa oko 15 miliona KM u 2016.g.

U 2015.godini oko 14.400 nezaposlenih osoba je bilo obuhvaćeno aktivnim politikama zapošljavanja što je manje za 11.000 nego u prethodnoj godini.

Osobe sa invaliditetom su posebno diskriminirane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, oni nemaju fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove). Prema Popisu 2013 BiH ima 293.hiljade osoba sa invaliditetom a skoro 50% radi se o radno sposobnom stanovništvu. Najveći broj radno sposobnog stanovništva (oko 52 hiljade) navodi razlog invaliditeta jer ima problema sa hodom ili penjanjem uz stepenice.

Tržište rada u BiH i dalje se suočava sa brojnim **izazovima**.

Indikatori tržišta rada nisu dovoljno razvijeni. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje je jedan od ključnih problema. Postoje inicijative smanjenja doprinosa na plate, sa ciljem da bi to uticalo na smanjenje sive ekonomije. Također, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta.

Siromaštvo, socijalna zaštita i ljudska prava

Siromaštvo

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za BiH je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca.

Siromaštvo u BiH najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravlje, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u realtivnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo znači da se cjelokupno stanovništvo manje troši. To može značiti da su najsiromašniji poboljšali položaj u odnosu na bogate, a može značiti i da su bogati pogoršali svoj položaj u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siroamašnih nije promijenilo. Prosječna veličina domaćinstva je smanjena sa 3,1 na 2,9 članova, što dodatno ukazuje na razloge smanjene potrošnje.

Tabela 3: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti BiH, 2011 i 2015

	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.000
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH

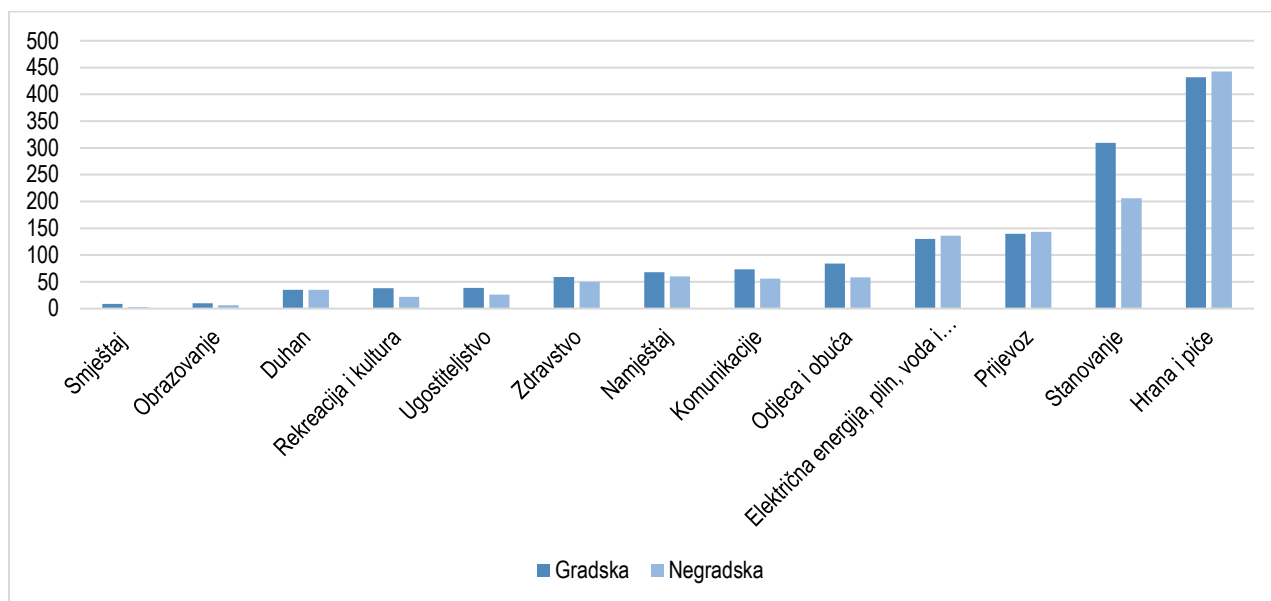
*Relativna linija siromaštva nije korigovana za inflaciju

Prema podacima EUROSTATA¹⁴ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 13% trošilo na hranu i piće. U BiH prema APD 2015 domaćinstva su skoro trećinu svog budžeta trošila na hranu i piće (29,5%).

Posmatrajući gradska i negradska domaćinstva, potrošnja je dosta slična a razlike su vidljive u potrošnji za stanovanje, rekreaciju i kulturu, ugostiteljstvo te odjeću i obuću.

¹⁴ Podatak se odnosi na 2008 godinu

Grafikon 7: Potrošnja domaćinstava, 2015 u KM

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava 2015, Agencija za statistiku BiH

Prema istraživanju koje je proveo RCC, Balkan Barometar za 2016 godinu, 41% domaćinstava u BiH smatra da ima poteškoća sa finansijskom situacijom, a 16% osoba se smatra socijalno isključeno. U istom istraživanju navodi se da je samo 12% domaćinstava primalo doznake iz inostranstva.

Podaci APDa govore o značajnom porastu broja domaćinstava koja štede, u 2011 godini zabilježeno je da 14,2% domaćinstava šteti dok 2015 godine 18,2% domaćinstava šteti. I podaci CB govore o porastu štednje domaćinstava u KM. Tako je u decembru 2011 štednja iznosila 1.917,2 miliona KM a u 2015.g. 2.841,6 miliona KM, što predstavlja povećanje skoro za milijardu. Iako je došlo do porasta kredita stanovništva kod komercijalnih banaka, u 2015.g. u odnosu na 2011.g. od 1,1% radi porasta indeksa potrošačkih cijena, realno iznos kredita za stanovništva se smanjio.

Sistem socijalne zaštite u BiH

Nadležnost u oblasti socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini je na entitetskom i kantonalnom nivou, dok Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine ima koordinirajuću ulogu. Zbog finansijskih ograničenja na svim nivoima vlasti, prava socijalne zaštite propisana zakonima iz ove oblasti nisu u potpunosti provedena u praksi, tako da se neke beneficije ne isplaćuju ili se iznosi smanjuju. Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada. Službe za socijalnu zaštitu nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške.

Spor privredni oporavak, loše makroekonomske performanse i neadekvatno ekonomsko upravljanje i dalje rezultiraju kontinuirano visokom stopom nezaposlenosti, velikim brojem radno sposobnog stanovništva isključenog sa tržišta rada te, posljedično, visokom stopom siromaštva u Bosni i Hercegovini, kao i uslozljavanjem problema socijalne isključenosti.

Sistem socijalne zaštite sastoji se od komponente socijalnog osiguranja i socijalne pomoći. Nadležnosti za socijalnu zaštitu su na nivou entiteta i kantona. Ovo za rezultat ima teritorijalne razlike i nejednakost kod pružanja naknada i usluga. **Prema podacima Agencije za statistiku u BiH u 2015. godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 561.284 korisnika 551.207 korisnika (bez značajnih polnih razlika), od čega je 143.552**

maloljetna korisnika i 417.732 punoljetna korisnika. Broj centara za socijalni rad u BiH, je 106.¹⁵, što je najmanje u poslednjih 6 godina. Međutim, treba uzeti u obzir da se u Federaciji BiH u 2015. godini podaci prikupljaju po novoj metodologiji, pri čemu se prikazuju odvojeno podaci o broju centara za socijalni rad i službi socijalne zaštite. U Federaciji BiH u 2015. godini postojale su 22 službe socijalne zaštite, dok u Republici Srpskoj od 2010. godine postoji i 10 službi socijalne zaštite koje djeluju pri opštinama.

U posmatranoj godini zabilježeno je povećanje broja korisnika u odnosu na prethodno posmatranu godinu (2014) za 10.077 korisnika, dok je u prošloj godini zabilježeno neznatno smanjenje broja korisnika u odnosu na 2013 godinu (oko 1%) u obje kategorije. Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u BiH najviše maloljetnih korisnika je u kategoriji od 7-14 godina starosti, kojih je u 2015 godini bilo 46.146, a najmanje u kategoriji ispod 7 godina, kojih je u 2015 godini bilo 29.075. Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije *ugroženih porodičnom situacijom*, njih 67.853 i ta kategorija bilježi blago smanjenje u odnosu na prethodnu godinu. Broj punoljetnih korisnika se povećao u odnosu na 2014 godinu za 8.537 korisnika. Najbrojniju skupinu čine osobe starosti 46-59 godina, od čega skoro polovinu čine žene, dok je najmanji broj korisnika starosti 18-21 godine. Od punoljetnih korisnika, gledano po kategorijama, najviše je *osoba koje nemaju dovoljno prihoda za uzdržavanje* (175.243 korisnika). i njen broj je smanjen u odnosu na prethodnu godinu za 5.909 korisnika.

Realizacija ključnih mjera koje se provode u okviru implementacije Akcionog plana Reformske agende u 2015-2018. u oblasti socijalne zaštite trebala bi doprinijeti smanjenju broja siromašnih osoba, održivom mirovinskom sistemu, te unaprjeđenju sistema socijalne i dječje zaštite. Imajući u vidu da su sadašnji sistemi socijalne zaštite neefikasni i nepravedni u Federaciji BiH je započela reforma okvirnog sistema socijalne zaštite kroz izmjenu postojećeg zakonodavstva i to: Zakona o osnovama socijalne zaštite, zakona o zaštiti obitelji s djecom, zakona o udomiteljstvu, zakona o djelatnosti socijalnog rada i zakona o socijalnim uslugama. Ovim aktivnostima uređuje se oblast socijalne zaštite u smislu uklanjanja nejednakosti u stupnju pokrivenosti i razini pomoći koja se osigurava korisnicima sistema. Najznačajnija novina koja za rezultate ima efikasniji način isplate novčanih davanja i kontrolu korisnika naknada te značajne uštede budžetskih sredstva i bolje ciljane novčane pomoći je uspostava *Jedinstvenog registra korisnika naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi*. Takođe, jedna od reformskih mjera je i *uvezivanje staža za radnike* putem Zakona o preuzimanju financiranja neizmirenih doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za zaposlene u poduzećima s većinskim državnim kapitalom. Na taj način omogućit će se penzionisanje i rješavanje socijalne situacije velikog broja radnika koji su ostali bez posla i nemaju nikakva primanja niti zdravstveno osiguranje.

Republika Srpska takođe, s ciljem poboljšanja socijalne zaštite, provodi obaveze iz Reformske agende te je u procesu izrade šema za dobrovoljno penzionisanje kao i provedbi osnivanja prvog dobrovoljnog penzijskog fonda.¹⁶

Bosna i Hercegovina na svom tranzicijskom putu, kao i putu ka pridruživanju Evropskoj uniji, suočena je sa velikim izazovima prilagođavanja svoga zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije. Nemali broj strateških dokumenata je kreiran u posljednjih desetak godina kako bi se napravili značajni pomaci ka boljem standardu u oblasti sistema socijalne zaštite stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Kad je u pitanju socijalna zaštita BiH se i u 2016. godini suočavala s brojnim ozbiljnim i urgentnim socijalnim problemima, koji se moraju rješavati kroz poboljšanje sistema socijalne zaštite i socijalne inkluzije, izmjenu zakonodavstva, izradu jedinstvenog registra korisnika socijalnih naknada i izjednačavanje prava iste vrste, različitih kategorija osoba s invaliditetom kako bi se postigla bolja ciljanost socijalnih transfera.

¹⁵ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2010-2015.godine

¹⁶ Direkcija za ekonomsko planiranje, Program ekonomskih reformi BiH 2016-2018.

Ljudska prava

Dva osnovna instrumenta Vijeća Europe s kojima se štiti čitav niz ljudskih prava su Europska konvencija o ljudskim pravima i Europska socijalna povelja. Bosna i Hercegovina je ratificirala sve glavne europske i međunarodne instrumente za ljudska prava prema preporukama Europske komisije, ali još uvijek ima mnogo za uraditi na unaprjeđenju ove oblasti.

U izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu, za 2016 godinu, postignut je određeni napredak u rješavanju preporuka iz 2015 godine u pogledu ljudskih prava i pitanja manjina, posebno kroz usvajanje relevantnih izmjena i dopuna zakona protiv diskriminacije. Navedeno je da je potrebno značajno unaprijediti strateški, pravni i institucionalni okvir kao i politike za poštovanje ljudskih prava. Još uvijek nije ukinuta odredba o smrtnoj kazni u Ustavu Republike Srpske. U narednom periodu Bosna i Hercegovina treba uraditi sljedeće: usvojiti cjelodržavnu strategiju u oblasti ljudskih prava i borbe protiv diskriminacije; uspostaviti harmoniziran, dosljedan, djelotvoran i besplatan sistem pravne pomoći u cijeloj državi i osigurati nediskriminirani pristup pravdi; revidirati Akcioni plan za Rome koji se odnosi na zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu u skladu sa operativnim zaključcima donesenim sa seminara o Romima, kao i budžet potreban za realizaciju dogovorenih aktivnosti. Bosna i Hercegovina je ratifikovala sve glavne evropske i međunarodne instrumente za ljudska prava. Međutim, još uvijek nije u potpunosti provela 128 prihvaćenih preporuka iz Univerzalnog periodičnog pregleda iz 2014. godine. To uključuje preporuke o ustavnim promjenama kako bi se priznala jednakost svih građana, spriječila diskriminacija manjina i rodno zasnovanog nasilja, osigurala nediskriminacija, inkluzivno obrazovanje, reforma krivičnog zakona u pogledu ratnih zločina, kao i usklađivanje zakona i politika na svim nivoima vlasti.

Od septembra 2015. godine, Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) je u tri predmeta koja se tiču prava na slobodu, sigurnost i zabranu diskriminacije, utvrdio najmanje jedno kršenje Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Tijelo koje donosi odluke je zaprimilo ukupno 838 novih predstavi, nakon čega se ukupan broj neriješenih predmeta popeo na 1.027. Preostali neriješeni predmeti se uglavnom odnose na povrat stanarskih prava, nestale osobe i diskriminaciju po osnovu etničke pripadnosti. Nije postignut napredak u provedbi presuda Suda BiH u predmetima Sejdić-Finci i Zorić. Još uvijek ne postoji sveobuhvatni strateški dokument o promociji i provedbi ljudskih prava. Ombudsman BiH kao domaća institucija za zaštitu ljudskih prava još uvek nema adekvatne ljudske i finansijske resurse za obavljanje svoje funkcije. Nastavljena je obuka za sudije, tužioce, stručne saradnike i savjetnike Ustavnog suda i Suda Bosne i Hercegovine na temu sudske prakse ESLJPa i Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁷

Zaštita ličnih podataka u Bosni i Hercegovini je djelimično usklađena sa evropskim standardima. Broj žalbi koje je zaprimila Agencija za zaštitu ličnih podataka je smanjen sa 140 u 2014. na 121 u 2015. godini. Zabilježeni su nedostaci u Zakonu o slobodi pristupa informacijama, naročito u kontekstu pravnih lijekova kada je pristup informacijama uskraćen. Institucije ne provode testiranje javnog interesa prije nego ograniče pravo na pristup informacijama, te tumače pravne odredbe na način koji štiti privatni, a ne javni interes. Izazov za naredni period ogleđa se u implementaciji i monitoringu međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Sistem socijalne zaštite djece i porodica sa djecom u BiH je organizovan i uređen kroz zakone o socijalnoj zaštiti, dječjoj zaštiti i porodične zakone i provodi se prvenstveno putem Centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH, te Javnog fonda za dječju zaštitu u Republici Srpskoj. Zakonom su utvrđeni različiti oblici prava koji su zasnovani na principu ljudskih prava, a usmjereni su na određene kategorije djece u stanju socijalne potrebe.

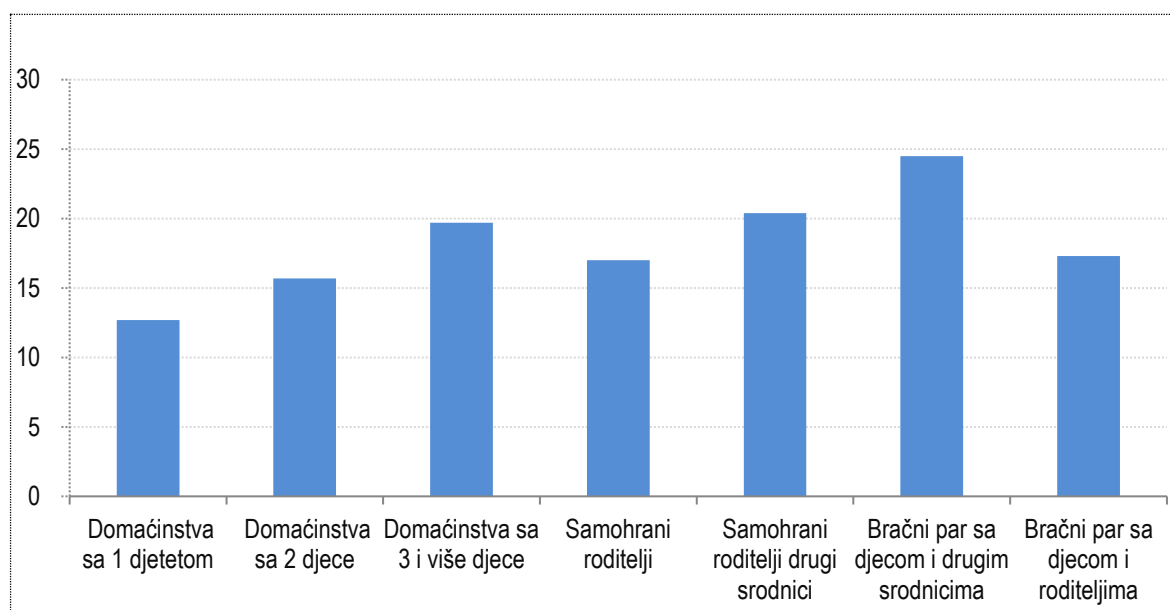
---

¹⁷ Evropska komisija, Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu za 2016. godinu

Prema podacima Ankete o radnoj snazi (2015.) učešće stanovništva ispod 15 godina (13,5%) je za pola procenta manje nego prethodne godine. Stopa siromaštva najveća je kod domaćinstava s troje i više djece i iznosi 19,7%, dok je 24,5%, stopa siromaštva kod bračnih parova koji žive s djecom i drugim srodnicima u istom domaćinstvu, te 20,4% kod samohranih roditelja sa drugim srodnicima.¹⁸ Anketa također, pokazuje da su djeca koja žive u domaćinstvima koja vode žene (23%) daleko više izložena riziku od siromaštva i deprivaciji u odnosu na djecu koja žive u domaćinstvima koja vode muškarci (18%).

Osiguranje uvjeta za poboljšanje položaja obitelji s djecom kroz unapređenje, izradu i provedbu strateškog i zakonodavnog okvira usmjerenog djeci i obitelji ostaje izazov za naredni period.

Grafikon 8: Stopa siromaštva prema broju djece i tipu domaćinstva, BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava (2011.)

Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2016 godinu, u pogledu prava djeteta, nije izdvojen poseban budžet za realizaciju Akcionog plana za djecu za period 2015 - 2018., koji je usvojen prošle godine. Djeca sa invaliditetom predstavljaju 70% od ukupnog broja djece koja se nalaze u institucionalnom smještaju, što je zabrinjavajuće. Potrebno je dodatno unaprijediti praksu udomiteljske skrbi i korištenja alternativnih rješenja. Iskorištavanje djece i prosjačenje djece je i dalje razlog za zabrinutost, a nasilje nad djecom je i dalje široko rasprostranjeno.

Broj prijava nasilja nad djecom je i dalje nizak, pa je rezultat toga da je mali broj predmeta pokrenut pred sudovima. Kancelarija Ombudsmena BiH je u 2015. godini pokrenuo istragu u samo jednom slučaju. Nisu sva djeca u Bosni i Hercegovini pokrivena obaveznim zdravstvenim osiguranjem, te su umanjivanja ovih prava i isključivanja marginalizovanih grupa, poput romske djece i drugih društvenih kategorija, i dalje razlozi za zabrinutost.

Žene

Opšte odredbe Zakona o ravnopravnosti polova BiH¹⁹ uređuju, promovišu i štite ravnopravnost polova u BiH te garantuju jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, a posebno u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi itd.

U 2015. godini, svega 37% žena je bilo zaposleno, a 60,9%²⁰ neaktivno što je i dalje najniži stupanj zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Europi. Najugroženija skupina žena su samohrane majke ili žene

¹⁸ Agencija za statistiku BiH, APD (2011.)

¹⁹ Sl.gl.BiH, br.32/10

²⁰ Agencija za statistiku BiH, Žene i muškarci u BiH (2015.)

koje su hranitelji kućanstva. Na lošiji položaj žena utječe i razina obrazovanja. Prema podacima popisa iz 2013. godine, bez ikakvog obrazovanja je 146.078 osoba u dobi 15+, od tog broja, 84% čine žene.

Stope aktivnosti i zaposlenosti za žene iznosile su 32,1% i 22,4%.²¹

Generalno gledajući, poboljšanje mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i samozapošljavanje žena je najbolji put za smanjene njihovog siromaštva i sprječavanje socijalne isključenosti.

Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2016 godinu, nedostatak djelotvorne provedbe propisa o sprječavanju i zaštiti od rodno zasnovanog nasilja, naročito nasilja u porodici je i dalje razlog za zabrinutost. Relevantno zakonodavstvo još uvijek nije usklađeno sa Istanbulskom Konvencijom o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Statistički podaci još uvijek nisu dovoljno kvalitetni da pruže dovoljno uvida o tome kako se zakon provodi. Još uvijek nije uspostavljen usklađen sistem za praćenje i prikupljanje podataka o slučajevima nasilja nad ženama. Entitetski zakoni o nasilju u porodici još nisu usklađeni. U relevantnim institucijama kao i u policiji i javnom sektoru ne postoje odjeli specijalizovani za slučajeve rodno zasnovanog nasilja. Pristup besplatnoj pravnoj pomoći i zastupanju pred sudom je veoma ograničen. Broj donesenih zaštitnih mjera je i dalje nizak, a opšti sistem za pružanje odgovora i podrške žrtvama treba poboljšati. Postojeće sigurne kuće se i dalje u većini slučajeva nedovoljno finansiraju, što je u suprotnosti sa postojećim propisima i što je razlog zbog kojeg su neke od njih morale biti zatvorene.

Zakonske odredbe koje omogućavaju ravnopravnost između žena i muškaraca u velikoj mjeri postoje, ali se i dalje ne primjenjuju na efikasan način. Procjene utjecaja prilikom izrade propisa i politika se ne provode iako su predviđene u zakonodavstvu.

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu.

Žene su proteklih decenija postigle znatan napredak na globalnom nivou kad je riječ o udjelu u radnoj snazi, obrazovanju djevojčica i zdravlju majki, kao i u politici. Podaci koje je prikupila Interparlamentarna unija (IPU) pokazuju da se udio mjesta u državnim parlamentima na kojima su žene povećao sa 11,7% 1997. na 23,2% u 2016. Međutim, žene se i dalje suočavaju s brojnim preprekama njihovom učešću u politici. U januaru 2017. bilo je tek deset žena na čelu države i devet na čelu vlade. Na globalnom nivou, u 38 država žene čine manje od 10% članova parlamenta, uključujući četiri doma bez ijedne zastupnice.²² Sadašnjim tempom napretka, politička jednakost neće biti postignuta do 2080., zbog čega je sticanje ravnopravnosti politici najveća prepreka s kojom se žene suočavaju na globalnom nivou.

Političko osnaživanje i jednaka zastupljenost žena na vodećim pozicijama ključni su za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja (SDG). Konkretno, jedan od devet podciljeva unutar petog SDG-a, definisan je kao „ostvarivanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i djevojčica“, jeste osigurati puno i učinkovito učešće žena, te jednake prilike za vodstvo na svim nivoima procesa odlučivanja u političkom, ekonomskom i javnom životu. Sve je više dokaza koji pokazuju da prisustvo žena na čelnim pozicijama u procesima političkog odlučivanja unapređujete procese.²³ Istraživanje, takođe, otkriva da žene pokazuju političko vodstvo međustranačkom saradnjom putem parlamentarnih vijeća žena, čak i u politički najkonkurentnijim okruženjima, i zalaganjem za pitanja rodne ravnopravnosti, kao što su eliminisanje nasiljana temelju roda, porodijsko odsustvo i briga o djeci, penzije, zakoni o rodnoj ravnopravnosti i izborne reforme.²⁴

U regionu Zapadnog Balkana, udio žena u zakonodavnim tijelima je 28%.²⁵ U BiH, uprkos kvoti od 40%, (određeno Izbornim zakonom), za nedovoljno zastupljeni pol na izbornim listama političkih stranaka i kvoti od 40% određenoj

²¹ Anкета o radnoj snazi za 2016 godinu, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

²² Interparlamentarna unija (2017), "Žene u državnim parlamentima"

²³ UN Žene (2016), "Sažetak: Žene na vodećim pozicijama i političko učešće"

²⁴ Interparlamentarna unija (2008), "Jednakost u politici: Anкета provedena među muškarcima i ženama u parlamentima"

²⁵ Interparlamentarna unija (2016) "Baza podataka PARLINE o državnim parlamentima".

Zakonom o ravnopravnosti polova kao minimalnoj zastupljenosti svakog pola u vladi, stvarna zastupljenost žena je znatno niža od ovog udjela na svim nivoima vlasti. Iako je prvobitno uvođenje zakonske kvote za nedovoljno zastupljeni pol na kandidatskim listama političkih stranaka u početku rezultiralo povećanjem udjela žena, stvarna zastupljenost žena u politici u BiH sveukupno se nije znatno popravila od 2000. godine.

Povećanje kvote sa 33% na 40% 2013. nije rezultiralo nikakvim unapređenjem zastupljenosti žena u politici, dok je uvođenje sistema poluotvorenih kandidatskih listi 2000. dovelo do smanjenja političke zastupljenosti žena, jer je glasačima/glasačicama omogućilo da svojim glasovima promijene poziciju kandidata unutar kandidatske liste političke stranke. Trenutno je udio žena u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, 23,81%, u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) iznosi 21,43%, te 14,45% u Narodnoj skupštini Republike Srpske (RS). Na posljednjim Opštim izborima 2014. u poređenju sa Opštim izborima 2010., došlo je do neznatnog poboljšanja u Parlamentu BiH i Parlamentu FBiH, dok je u Parlamentu RS-adošlo do neznatnog pogoršanja. Slično tome, primijetili smo i niske udjele žena izabranih u svih deset kantona i Brčko Distriktu (Centralna izborna komisija, 2014)²⁶

Izvršne vlasti, takođe, ne poštuju kvotu od 40% na koju ih obavezuje Zakon o ravnopravnosti polova²⁷, jer je zastupljenost žena ispod 25% (20% u Vijeću ministara BiH, 25% u Vladi FBiH i 19% u Vladi RS-a), iako ovo i dalje predstavlja neznatno sveukupno poboljšanje u poređenju s prethodnim mandatima vlasti²⁸

Mladi

Prema popisu iz 2013. godine, mladi u dobi od 15-24 godine čine 13,3% populacije BiH. Anketna stopa nezaposlenosti mladih iako malo smanjena u odnosu na prethodnu godinu, još uvijek je najviša među mladim osobama starosti 15 do 24 godine i izuzetno je visoka i iznosi 54,3% (52% za muškarce i 58,9% za žene).²⁹

Mladi u BiH se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi prema studiji koju je uradio UNDP u BiH, dvije trećine mladih napustilo BiH zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanivanja u drugoj zemlji.³⁰

Prema Anketi o radnoj snazi Agencije za statistiku BiH za 2016 godinu, stopa nezaposlenosti bila je najviša među mladim osobama starosti 15 do 24 godine i iznosila je 54,3% (52% za muškarce i 58,9% za žene).

Izazov za naredni period je svakako strateški i programski pristup institucija u rješavanju položaja mladih kao i veća izdvajanja za rješavanje problema s kojima se suočava ova populacija.

Starije osobe (penzioni sistem)

Penzioni sistem je dio sistema sigurnosti, odnosno, dio socio-ekonomskih politika koji služi za osiguravanje socijalne zaštite za sprječavanje rizika od siromaštva u slučaju starosti i invalidnosti rada. Na ovaj sistem, osim ekonomskih, bitno utječu demografske promjene. **Trend bržeg starenja populacije koji je zahvatio i BiH, u Europskoj uniji uvjetovao je reforme sistema penzionih osiguranja. Starije osobe čine 14,2%³¹ populacije BiH i njihov udio se konstantno povećava.** Navedeni trend neminovno predstavlja teret za sisteme socijalne zaštite. To više sada, u vrijeme krize, kada izdvajanje nedovoljno sredstava izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postanu nova ugrožena grupa. Nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju utjecaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne

²⁶ Centralna izborna komisija (2015), "Izborna statistika 2002-2014".

²⁷ Član 20 (Zakon o ravnopravnosti polova u BiH, prečišćena verzija, Službeni glasnik BiH, broj 32/10)

²⁸ USAID MEASURE-BiH (2016), "Izveštaj o rodnoj analizi za BiH"

²⁹ Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi (2016.)

³⁰ www.undp.ba

³¹ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.-Rezultati popisa

zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava. Univerzalnost, nedjeljivost i međusobna isprepletenost ljudskih prava obavezuju državu i entitete da garantiraju njihovo potpuno uživanje bez diskriminacije.

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu. **U Federaciji Bosne i Hercegovine, u decembru 2016. godine broj penzionera je bio 409.335 penzionera**, dok je prosječna penzija iznosila 368,93 KM. Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 215.514 penzionera sa prosječnom penzijom 409,16 KM, zatim porodične 118.697 korisnika sa prosječnom penzijom 323,94 KM i invalidske 75.124 korisnika, sa prosječnom penzijom 324,62 KM.³²

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzije je takođe u stalnom porastu. Ukupan broj korisnika prava na penziju sa 31.12.2016 godine **u Republici Srpskoj je bio 257.609 korisnika**, dok je broj osiguranika 292.811 osiguranika. Od ukupnog broja penzionera 141.427 su korisnici starosne penzije, 76.514 su korisnici porodične, 39.378 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 290 korisnika.³³

Veliki dio ukupne javne potrošnje ide na penzije (10,2% BDP-a), gdje najveći problem predstavljaju mogućnosti privilegiranog i prijevremenog penzionisanja lako je prema međunarodnim standardima potrošnja na socijalnu zaštitu visoka, ciljanje socijalne pomoći je neefikasno što za rezultat ima lošu zaštitu najugroženijih kategorija stanovništva. Uz to, sistem socijalne zaštite BiH suočava se sa sve većim udjelom socijalno isključenih kategorija i smanjenjem javnih sredstava. Prema gore navedenom Izvještaju, 18% budžetskih novčanih naknada je usmjereno na najsiromašniju petinu stanovništva, dok 20% istih sredstava pripada najbogatijoj petini. Iako je 17% stanovništva u riziku od siromaštva, samo mali dio siromašnih prima neku vrstu socijalne naknade, tj. oko 1,5%. FBiH je predložila set mjera vezanih za sistem socijalne sigurnosti i novi zakon o penzijskom osiguranju koji se priprema u koordinaciji sa Svjetskom bankom. Analiza socijalne zaštite Republike Srpske jasno ukazuje da je Republika Srpska ključne reforme u ovoj oblasti završila u prethodnom periodu i da u periodu 2016-2018. godina nema namjeru da u se prioriternije bavi ovom oblasti, što je potvrđeno i usvojeno i kroz Reformsku agendu i Akcioni plan Republike Srpske za realizaciju Reformske agende.³⁴

Osobe sa invaliditetom

Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti. BiH je ratificirala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom UN-a 2010. godine, a Vijeće ministara BiH usvojilo Politiku u oblasti invalidnosti 2008. godine. Takođe, na nivou entiteta usvojeni su strateški dokumenti iz ove oblasti: Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osoba sa invaliditetom u FBiH 2010-2014. godine i Strategija unaprjeđenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom RS 2010-2015. godine.

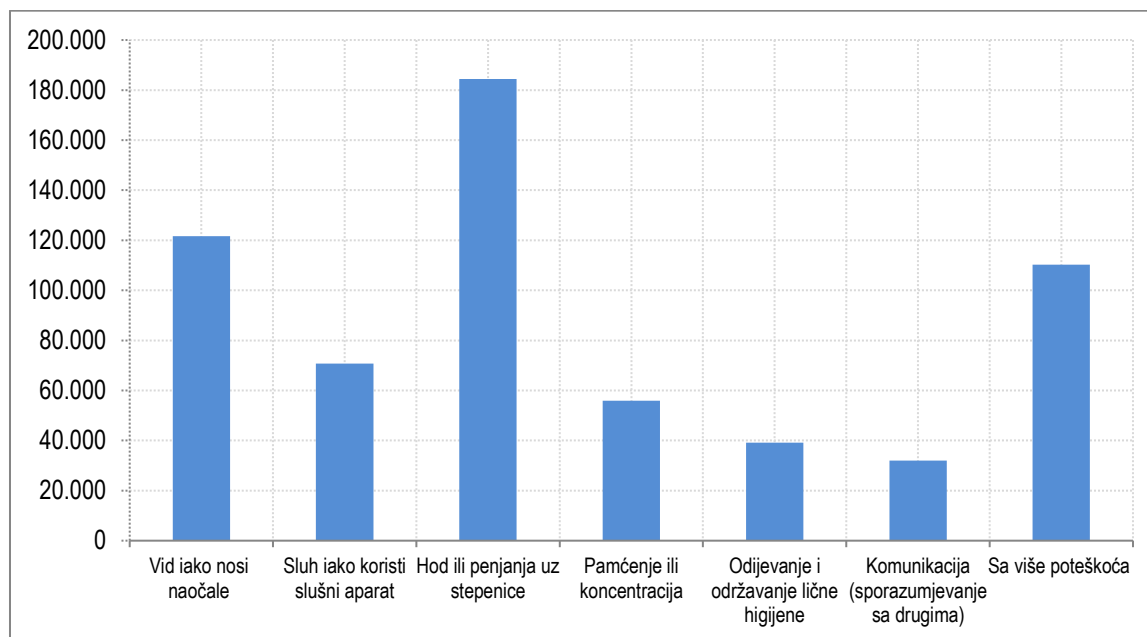
Prema rezultatima popisa 2013. godine neku vrstu poteškoće ima 8,3% bh populacije. Najviše osoba je u skupini s poteškoćama u hodu ili penjanju uz stepenice njih 184.430, dok je 110.230 osoba s više poteškoća. Poteškoće s vidom ima 121.620 osoba.

³² Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2016 godine

³³ Fond PIO RS, Statistički bilten, decembar 2016 godine

³⁴ Program ekonomskih reformi 2016- 2018

Grafikon 9: Osobe sa poteškoćama prema vrsti poteškoće, BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013. godine

Osobe s invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Poteškoće i prepreke s kojima se ova populacija svakodnevno susreće variraju od ostvarivanja osnovnih životnih potreba do prava na kretanje, obrazovanje i rad. Gotovo dvije trećine ukupnog broja odraslih osoba s invaliditetom živi blizu ili ispod zvanične linije siromaštva.

Socijalna zaštita sa osobe s invaliditetom je uglavnom bazirana na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu. Pristup ovisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama. Dostupni podaci o 40.919 u 2015. godini punoljetnih invalida korisnika socijalne zaštite pokazuju da se ukupan broj punoljetnih invalidnih osoba korisnika socijalne zaštite neznatno smanjio u odnosu na 2014. godinu kada je ovih korisnika bilo 41.212 osobe, od kojih najveći broj spada u kategoriju fizički invalidnih osoba, kojih je prema posljednjim podacima Agencije za statistiku u 2015. godini bilo 15.155 osoba.³⁵

U cilju razvijanja inkluzivnih modela posebnu pažnju treba posvetiti ženama i djeci s invaliditetom. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u kategoriji maloljetnih korisnika socijalne zaštite-osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju u 2015. godini bilo je 15.335 osobe i taj broj je neznatno smanjen u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosio 15.392 osobe. Najveći broj u okviru ove kategorije su osobe s kombinovanim smetnjama njih 4.795, *mentalno nedovoljno razvijene osobe* njih 4.390 i *fizički invalidne osobe* 2.521.³⁶

Prema entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod općim i posebnim uvjetima. Pod općim uvjetima, zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, pravosudnim organima, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa zakonom. Pod posebnim uvjetima zapošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi i privrednom društvu koja su osnovana radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti, – a u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom. Zakonom je uspostavljen tzv. kvotni koncept zapošljavanja osoba s

³⁵ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2010-2015. godine

³⁶ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2010-2015. godine

invaliditetom, po kome je svaki poslodavac obavezan zaposliti osobu/e s invaliditetom, u odgovarajućoj srazmjeri na ukupan broj zaposlenih, tj. 1 osoba s invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH u 2015 godini zaposleno je 275 invalidnih osoba, što je značajno povećanje u odnosu na 2014 godinu, kada je bilo zaposleno 149 invalidnih osoba čega 266 rade u zaštitnoj radionici, a 9 rade kod kuće. Broj zaposlenih osoba s invaliditetom se iz godine u godinu povećava.

Tabela 4: Zaposleni invalidi, BiH 2010-2015. godine

	2013.	2014.	2015.
Zaposleni invalidi			
Ukupno:	142	149	275
Zaposleni invalidi			
(zaštitna radionica)	136	142	266
Zaposleni invalidi			
(rade od kuće)	6	7	9

Izvor: Agencija za statistiku BH, Socijalna zaštita 2010 - 2015. godine

Osim civilnih invalida i civilnih žrtava rata u BiH postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u BiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stupnjem invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Prema izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu, za 2016 godinu, djeca sa invaliditetom predstavljaju 70% od ukupnog broja djece koja se nalaze u institucionalnom smještaju, što je zabrinjavajuće. Potrebno je dodatno unaprijediti praksu udomiteljske skrbi i korištenja alternativnih rješenja.

Izjednačavanje prava osoba s invaliditetom, društveno uključivanje i osnaživanje ovih osoba kao i veća informiranost i poboljšan pristup svim segmentima društva osobito obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti ostaje izazov za naredni period.

Izbjeglance i raseljene osobe

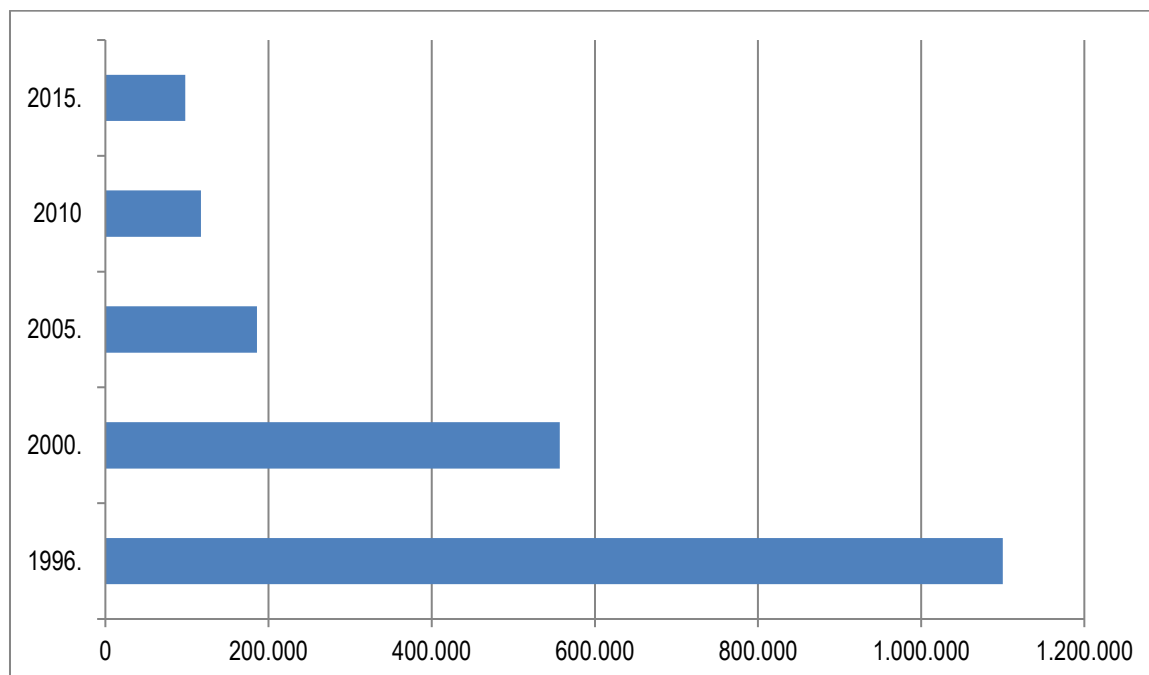
Vijeće ministara BiH i Vlade entiteta su u junu 2010. godine usvojili Revidiranu strategiju za provođenje

Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma koja predstavlja ključno strateško opredjeljenje BiH o načinu rješavanja problema izbjeglica. Revidiranom strategijom utvrđen je sveobuhvatan paket mjera potrebnih za rješavanje preostalih izazova izbjegličke populacije. Ove mjere obuhvaćaju povrat i obnovu imovine, elektrifikaciju objekata i ključna pitanja vezana za zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu, obrazovanje, pravo na zaposlenje, sigurnost, deminiranje i sl.

U periodu od 1992. do 1995. godine svoje domove u BiH napustilo je približno 2,2 milijuna ljudi, što čini više od polovine prijeratnog domicilnog stanovništva.³⁷ Među njima, 1,2 milijuna ljudi zatražilo je izbjegličku zaštitu u više od 100 zemalja širom svijeta, a zemlje regiona prihvatile su oko 40% od ukupnog broja izbjeglica iz BiH. Istovremeno, gotovo milijun osoba bilo je interno raseljeno u BiH. Prema posljednjim procjenama UNHCR-a, još uvijek je izvan BiH oko 21.890 izbjeglica iz BiH u statusu izbjeglice, dok je broj onih koji nisu u tom statusu višestruko veći. Većina se integrirala u zemljama prihvata. I dalje je najveći broj izbjeglih osoba iz BiH u Hrvatskoj i Srbiji, ali i u drugim evropskim zemljama, Skandinaviji i preokoceanskim zemljama.

³⁷ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Izvještaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII DMS (2015.)

Grafikon 10: Raseljenost u BiH po godinama

Izvor: MHRR- Izvještaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII DMS (2015.)

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u **decembru 2015. godine u Bosni i Hercegovini u statusu raseljenih je bilo 32.745 porodica, ukupno 98.324 raseljene osobe**, od kojih 37.729 ili 38,4% je raseljeno na području FBiH, 60.156 ili 61,2 % na području RS i 439 ili 0,4% na području Brčko Distrikta BiH.³⁸

Najveći broj izbjeglih i raseljenih osoba i dalje se ne može vratiti zato što njihova prijeratna imovina još uvijek nije obnovljena ili zato što u njihovim mjestima povratka teren nije očišćen od mina, nema osnovne infrastrukture, oskudne su mogućnosti zapošljavanja i sl. Istovremeno, mnogobrojni povratnici koji su se do sada vratili suočavaju se s teškom socijalnom situacijom koja ugrožava mogućnost njihovog opstanka u mjestima povratka. Ekonomske prilike su i dalje vrlo oskudne, često nedostaje infrastruktura, uključujući električnu energiju, a njihov pristup pravima i uslugama, kao što su: zdravstvena zaštita, obrazovanje, socijalna zaštita i penzije, ograničen je zbog različitih ustavnih, pravnih, financijskih i drugih razloga. **Stoga, rješavanje pitanja prava raseljenih osoba i izbjeglica te osiguranje uvjeta za održiv povratak ostaje kao izazov za naredni period.**

Stavovi o socijalnoj inkluziji ugroženih grupa

Stavovi prema osobama sa invaliditetom su univerzalno podržani, dok se Romi, druge manjine i izbjeglice i dalje pozivaju na manje od jednake empatije širom regiona. Sveukupno, inkluzivnost kao koncept se smatra dobrim, ali se opire u konkretnim slučajevima kada je to bitno.

Prema Balkan barometru za 2017 godinu³⁹ Vlade kako država u okruženju, tako i Bosna i Hercegovina treba da obezbijedi afirmativne mere - promovisanje mogućnosti za jednak pristup socijalno ugroženim grupama i to najviše u slučajevima: kada se prijavljuju za srednju školu ili fakultet, kada se prijavljuju za posao u javnom sektoru, kao i da Vlade regionalnih država trebaju učiniti više kako bi osigurale bolje uslove stanovanja ovih kategorija.

U dijelu koji se odnosi na ranjivosti i socijalnu isključenost ispitani su stavovi o vladinoj akciji za afirmisanje prava pojedinih grupa. Ispitanici su predstavili svoje stavove u smislu sporazuma ili neslaganja sa izjavama koje su ponuđene u okviru ankete.

³⁸ MHRR, Izvještaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provođenje Aneksa VII DMS (2015.)

³⁹ http://www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2017.pdf

Pitanja su se odnosila na vladinu agendu u smislu obezbeđivanja jednakog pristupa srednjim školama ili univerzitetima, poslovima u javnom sektoru, kao i veće angažovanje vlade kako bi osigurali bolje uslove stanovanja, posebno za osobe sa invaliditetom, Rome, raseljena lica i izbjeglice, kao kao i druge etničke manjine. Ispitanici su u velikoj mjeri podržavali uključivanje njihovih vlada kada su u pitanju osobe sa invaliditetom. Približno jednaka podrška dala je afirmativnoj akciji u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i stanovanja (u rasponu od 90% do 92%). Što se tiče ostalih tri ranjivih grupa koje se razmatraju (Romi, druge manjine i izbjeglice), njima je dat različit stepen podrške u čitavom regionu i u svim ispitivanim sektorima.

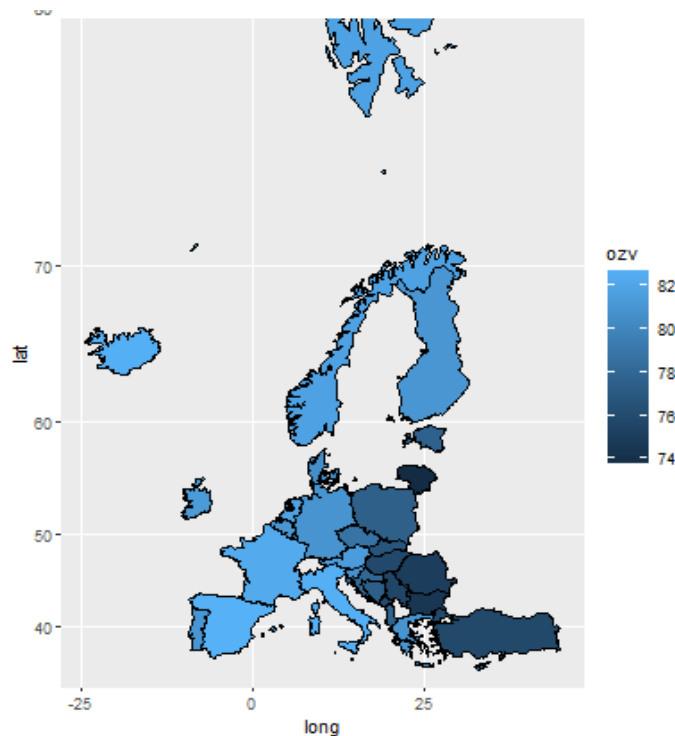
Zdravstveni sektor

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) u vezi s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Zdravstveni sektor u BiH je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo usluga i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Oko 15% stanovništva nema javno socijalno osiguranje. Pristup zdravstvenim uslugama su otežani jer su kapaciteti medicinskog kadra znatno manji od EU28 prosjeka što otežava adekvatan i pravovremen pristup pacijentu. BiH karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁴⁰ se povećava za oba spola. Očekivani životni vijek za žene je dostigao 78,78 godina, a za muškarce 74,06 godina. Razlika između očekivanog životnog vijeka za žene i muškarce iznosi 4,72 godina po rođenju. BiH ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

Grafikon 11: Očekivani životni vijek Evropa, 2015 i zadnje dostupna godina i zadnje dostupna godina

Izvor: SZO i EUROSTAT, zadnje dostupan podatak

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti⁴¹ u BiH smanjuje, i to sa 7,5/1.000 živorođenih (2006) na 6,1 promila u 2015 godini.

⁴⁰ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

⁴¹ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

Prema podacima dobivenim od entitetskih fondova zdravlja i Fonda zdravlja Brčko Distrikta, oko 3 miliona stanovnika u BiH je pokriveno zdravstvenim osiguranjem. (FBiH: 2.019.525, RS: 909.813; BD: 74.068). Uzimajući u obzir Popis 2013 i podatke o zdravstveno osiguranim osobama od fondova u BiH, pokrivenost zdravstvenim osiguranjem iznosi 85% (FBiH 91%, RS 74%, BD 88%).

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći boravak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak boravak može biti skuplji po danu, te može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za BiH trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2014. godini⁴² prosječna dužina boravka u bolnicama je 7,5 dana i smanjena je u odnosu na 2009. godinu, kada je iznosila 8,3 dana. U EU 28 prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,08 dana u 2013. godini, a u Hrvatskoj 8,9 dana iste godine.⁴³

Opća stopa mortaliteta u 2015.g. iznosi 10,8 promila.⁴⁴ Tokom 2015. u BiH su umrle 38.150 osobe⁴⁵, što je 2.170 osoba više nego prethodne godine. Povećanje broja umrlih u 2015.g. u odnosu na prethodnu godinu predstavlja najveće povećanje u zadnjih 10 godina. U 2015. umrlo je 19.219 muškaraca i 18.935 žena. Od 1996.godine, 2015. godina je rekordna po broju smrtnosti. Uzrok ovome može biti starenje stanovništva, tj. što je više udjela starih u ukupnom stanovništvu, nominalno ima više smrtnih slučajeva. Uzroci mogu biti i riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost..), dovode do preuranjene smrtnosti. Procjena SZO je da oko 35% stanovništva u BiH konzumira cigarete (47,2% muškaraca i 30% žena), 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo. U pogledu zagađenosti Svjetska zdravstvena organizacija procjenjuje da je u BiH u 2012.g. (zadnji podatak), 223 prijevremeno umrlih na 100.000 stanovnika radi zagađenosti vazduha u zatvorenim otvorenim prostorijama, čime smo svrstani pretposljednje mjesto.

Rast ukupnog broja umrlih je uzrokovan i porastom broja umrlih uslijed kardiovaskularnih oboljenja (1.783 više umrlih u 2015.g. u odnosu na prethodnu godinu), malignih neoplazmi i endokrinih i metaboličkih oboljenja sa poremećajima u ishrani. Vodeći uzrok smrtnosti su kardiovaskularna oboljenja (52%) i maligne neoplazme (21%).

Najčešći uzorak kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prema podacima WHO, godišnja koncentracije PM_{2,5} u urbanim područjima u BiH je najveća u Evropi (56µg/m³).

Reformska Agenda predviđa dalji rast akciza na cigarete i alkohol, ali i preusmjeravanja dijela prihoda od akciza u zdravstveni sektor.

Jedan od velikih problema u BiH je znatno visoka stopa smrtnosti na 100.000 stanovnika uzrokovana zbog saobraćajne nesreće.⁴⁶ Izveštaju „Monitoring Health for SDGs.“ Svjetske zdravstvene organizacije, navodi da su zabilježena smanjenja smrtnosti u slučajevima kada država poduzme određene mjere u regulaciji saobraćaja. Budući da smo šesti u Evropi po broju smrtnosti uzrokovanih saobraćajnim nesrećama, pred BiH stoji izazov za donošenje politika iz oblasti sigurnosti u saobraćaju.

---

⁴² Zadnje dostupan podatak

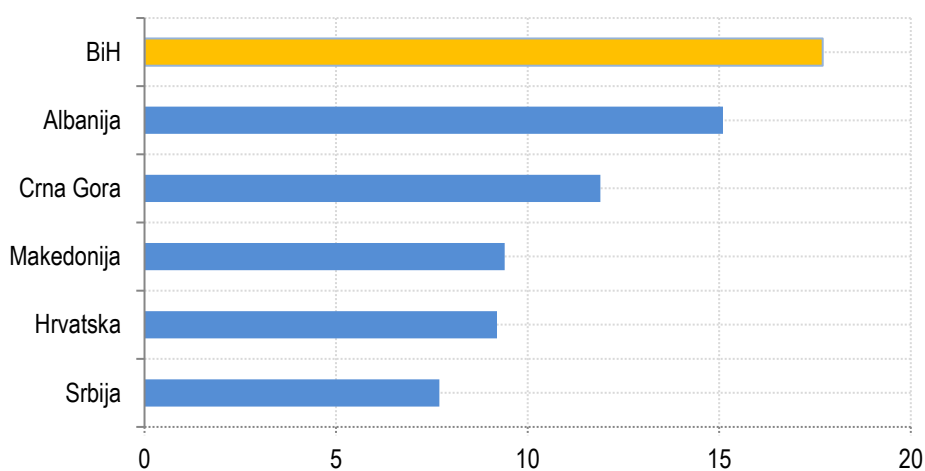
⁴³ WHO Baza podataka

⁴⁴ Radi ne postojanja podataka o specifičnoj stopi mortaliteta nije moguće porediti BiH sa prethodnim godinama niti sa drugim državama.

⁴⁵ Agencija za statistiku BiH, Demografija 2014

⁴⁶ Monitoring Health for SDGs, SZO, 2016

Grafikon 12: Umrli na 100.000 stanovnika radi saobraćajnih nesreća

Izvor: Monitoring Health for SDGs, SZO

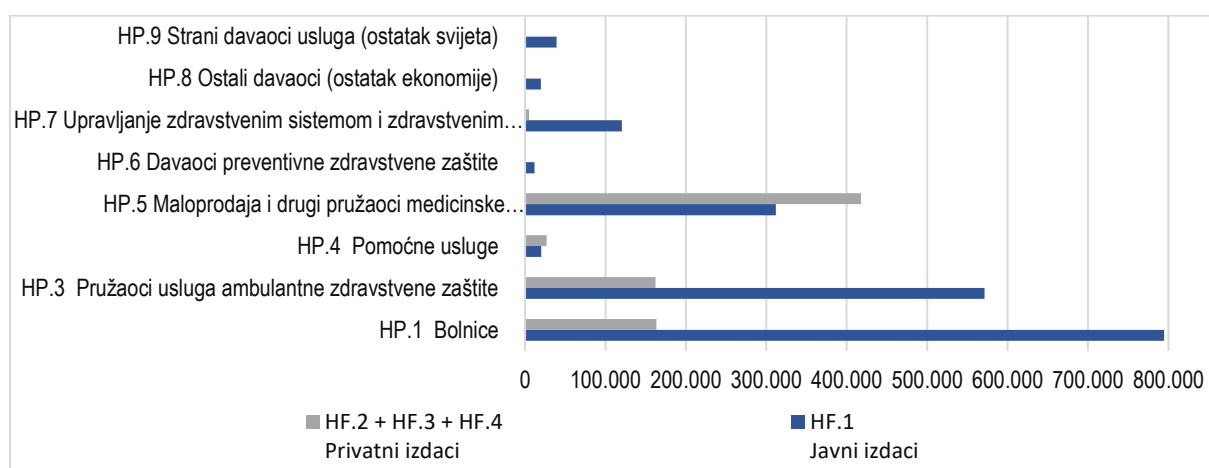
Finansiranje sektora zdravstvo u BiH

BiH karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza.

U 2015. godini u BiH se ukupno izdvajalo 9,4% BDPa na zdravstvo, od čega 71% čine javni izdaci a 29% privatni izdaci. U Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, dok u BiH 28,8% ukupnih izdataka su privatni.

Posmatrajući strukturu ukupne potrošnje po namjenama (2015.godina), oko 50% potrošnje odlazi na usluge liječenja, a 27% na lijekove i druga medicinska sredstva. Udio privatne potrošnje je najizraženiji kod medicinskih sredstava za vanbolničke pacijente (oko 60% predstavlja privatnu potrošnju u odnosu na 40% javne), i rehabilitacijskog liječenja (oko 35% privatna potrošnja u odnosu na 65% javne). U narednom periodu jedan od izazova BiH treba da bude i smanjenje privatnih izdataka.

Grafikon 13: Struktura privatnih i javnih izdataka prema namjenama, BiH, 2015

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Nacionalni zdravstveni računi BiH

Iako BiH ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u BiH ono iziskuje značajne izdatke.

U BiH najviše novca se izdvaja za bolničko liječenje i za medicinska sredstva za vanbolničke pacijente. Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 3%. BiH treba iznaći način smanjenja troškova u bolničkom liječenju, a jedan od načina je i preventivna zdravstvena zaštita na koju sada trenutno „odlazi“ samo 1,7% od ukupne potrošnje na zdravstvo.

Izazovi u zdravstvenom sektoru u BiH su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od novih načina finansiranja predviđen je Reformskom agendom. Radi se o izdvajanju iz akciza i usmjeravanju u zdravstveni sektor. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti budući da oko 15% stanovnika nije pokriveno socijalnim zdravstvenim osiguranjem. Pored finansijskog pristupa zdravstvenoj zaštiti postoji i fizički koji je posebno otežan za osobe sa invaliditetom. Izazov u narednom periodu za kreatore politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.